

Robert T. Ptaszek, *Filozoficzne aspekty alternatywnej religijności*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2021, ss. 438.

Tematyka dotycząca wspólnot religijnych zwanych nowymi ruchami religijnymi, grupami religijnego pogranicza, religiami zastępczymi czy marginalnymi, alternatywnymi ruchami religijnymi, psychokultami czy wreszcie sektami zajmuje dziś ważne miejsce w badaniach naukowych zarówno na płaszczyźnie międzynarodowej, jak też polskiej.

Zagadnienie to wzbudza silne emocje i stanowi dyskutowany problem społeczny. Znajduje się także w kręgu zainteresowania różnych nauk: socjologii, psychologii, prawa, teologii, filozofii, religioznawstwa. Duża liczba publikacji poświęconych omawianej kwestii nie oznacza wyczerpującego opracowania tego złożonego i wielopłaszczyznowego fenomenu cywilizacyjnego. Większość prac ma charakter informacyjny – ograniczony do prezentacji pewnych (zwykle negatywnych) faktów z działalności nowych ruchów religijnych.

Geneza nowych form religijności pokazuje, że cywilizacja Zachodu przeżywa poważny kryzys. Przyczyn takiej sytuacji należy upatrywać w podejmowanych na przełomie XIX i XX w. próbach wyeliminowania religii ze sfery publicznej. Chociaż proces ten nie przyniósł zamierzonych rezultatów – osłabił jednak pozycję społeczną chrześcijaństwa, kształtującego przez wieki duchowe oblicze kultury Zachodu. Jego ubocznym skutkiem jest wzrost zainteresowania alternatywnymi ruchami religijnymi. Potwierdza to tezę, że człowiek – w swoim wymiarze indywidualnym i wspólnotowym – potrzebuje religii do pełnego rozwoju.

Fenomen nowych ruchów religijnych stanowi przedmiot zainteresowania większości dyscyplin naukowych. W ten kontekst wpisuje się książka Roberta T. Ptaszka pt. *Filozoficzne aspekty alternatywnej religijności*. Autor to wnikliwy badacz różnych form religijności na płaszczyźnie filozofii klasycznej. W swym dorobku posiada liczne publikacje dotyczące analizowanej problematyki. Wystarczy wymienić tu niektóre z nich: „Alternatywne ruchy religijne jako element współczesnego multikulturalizmu”, *Człowiek w Kulturze* (2014) nr 24, 117–135; „Alternatywne ruchy religijne

przełomu XX i XXI wieku w Polsce”, w: Ptaszek R.T., Dębowski J. (red.), *W poszukiwaniu Prawdy, Dobra i Piękna*, Siedlce 2007, 175–187; „Alternatywne ruchy religijne we współczesnej Europie,” *Cywilizacja* (2012) nr 43, 73–79; „Apokalipsa i co dalej? O sposobach interpretacji nowotestamentowych opisów końca świata na przykładzie Świadców Jehowy i Adwentystów Dnia Siódmego”, w: Kamiński I., Chrzczonowicz P. (red.), *Idea końca świata w doktrynach i praktykach tzw. sekt i nowych ruchów religijnych*, t. 2, Toruń 2014, 11–26; „Co działalność alternatywnych ruchów religijnych mówi o współczesnym człowieku i jego religijności?”, w: Chrzczonowicz P., Kamiński I. (red.), *Sekty i nowe ruchy religijne – wolność czy zniewolenie? Zagadnienia interdyscyplinarne*, Toruń 2012, 103–109; „Czy nowe ruchy religijne są zagrożeniem dla wolności i bezpieczeństwa?”, w: Dębowski J. (red.), *Bezpieczeństwo i wolność jako kategorie kulturowe i społeczne*, Siedlce 2006, 209–217; „«Duchowe cudzołóstwo». Kilka uwag na temat manipulacji wiarą w ruchach religijnych”, *Ateneum Kapłańskie* 175 (2020) z. 2, 276–291; „Filozoficzno-kulturowe uwarunkowania działalności współczesnych grup kulturowych”, w: Gajewski M. (red.), *Grupy kultowe. Uwarunkowania społeczne*, Kraków 2012, 409–427; „Jak za pomocą filozofii odróżnić religię chrześcijańską od alternatywnego ruchu religijnego odwołującego się do Biblii?”, w: Kamiński I., Perszon J., Kulwicka-Kamińska J. (red.), *Alternatywne światy zagubienia. Religie, ideologie, kultury i New Age*, t. 3, Toruń 2015, 9–34; „Metafizyka wobec zjawiska alternatywnych ruchów religijnych i parareligijnych”, w: Jarmoch E., Świdorski A.W. (red.), *Człowiek i Kosmos*, Drohiczyń 2009, 167–180; *Nowa era religii. Ruch New Age i jego doktryna – aspekt filozoficzny*, wyd. 2, Lublin 2015; „Nowa nadzieja czy kolejne zagrożenie? Alternatywne ruchy religijne z punktu widzenia socjologii”, *Doctrina* (2009) nr 6, 245–255; „O potrzebie i możliwościach filozoficznej analizy zjawiska nowych ruchów religijnych”, w: Łojek K. (red.), *Człowiek w kulturze*, Warszawa 2007, 541–551; „Początki sekt w Europie”, *Doctrina* (2005) nr 2, 345–351; „Religia a alternatywne ruchy religijne”, w: Janeczek S. (red.), *Filozofia religii*, t. 2, Lublin 2012, 337–361; „Sekta prawdziwą religią?”, w: Moskal P. (red.), *Filozofować w kontekście teologii. Problem religii prawdziwej*, Lublin 2004, 161–176; „Sekty jako zagrożenie dla kultury europejskiej”, *Człowiek w Kulturze* (2004) nr 16, 145–163; „Teologia katolicka wobec zjawiska sekt i nowych ruchów religijnych”, w: Rosa R., Zacharuk T. (red.), *Wiara, Nadzieja i Miłość. Księga jubileuszowa ks. profesora Edwarda Jarmocha w 60. rocznicę urodzin i 35. rocznicę pracy duszpasterskiej i naukowej*, t. 1, Siedlce-Drohiczyń 2013, 325–333.

Powyższy przegląd publikacji potwierdza kompetencje Autora w filozoficznych analizach rozmaitych przejawów religijności w kulturze. Należy także dodać, że kierował on – nie istniejącą już dzisiaj – Katedrą Dialogu Religii i Alternatywnych Ruchów Religijnych (2016–2019) na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Autor w filozoficznych rozważaniach nad różnymi formami religijności potwierdza fakt, że człowiek każdej epoki wykracza poza swoje materialne potrzeby, szukając jakiejś wyższej rzeczywistości, naznaczonej boskością. Religia – podobnie jak rozum, wolność czy moralność – należy do podstawowych, niezbywalnych właściwości ludzkiej natury. Oznacza to, iż nie można pozbawić człowieka religii, która domaga się właściwego ukierunkowania i rozwoju.

Prowadzone na gruncie filozofii klasycznej – używającej określonych pojęć oraz kategorii antropologicznych i metafizycznych – badania alternatywnych form religijności pokazują, że religia i religijność są zagadnieniem egzystencjalnym. Autor analizuje doktryny wybranych ruchów religijnych, korzystając z narzędzi, jakie daje realistyczna filozofia bytu. Odwołuje się do antropologii filozoficznej i metafizyki, próbując udzielić odpowiedzi na pytania o wiarygodność i racjonalność prezentowanych grup, jak też przedstawić antropologiczno-metafizyczne argumenty dla rozstrzygnięcia tych kwestii.

Podjmując rozważania nad filozoficznymi aspektami alternatywnej religijności, Autor wyjaśnia kwestie terminologiczne, którym wypada poświęcić trochę uwagi. Podkreśla, iż książka dotyczy zjawiska, określanego w literaturze przedmiotu zwykle dwoma nazwami: „sekty” lub „nowe ruchy religijne”. Oba terminy uważa za niezbyt adekwatne. Pierwszy – historycznie najstarszy – ma wymiar wartościujący. Można go stosować jedynie do pewnej liczby ruchów, których działalność stanowi potencjalne zagrożenie dla ich uczestników. Nie można nim określać wszystkich tego rodzaju grup. W tym przypadku należy zgodzić się z taką argumentacją. Drugi zaś termin – obecnie najpopularniejszy – budzi wątpliwości nie tylko ze względu na wieloznaczność pojęcia „nowe”. Według Autora nazwa „nowy ruch religijny” także nie jest aksjologicznie neutralna. Dowartościowuje ona konkretne wspólnoty, gdyż – przynajmniej w kulturze polskiej – nowość traktuje się jako zaletę, coś lepszego. Należy tu dodać parę słów komentarza. Pojęcie „nowy” można rozumieć w kilku znaczeniach i niekoniecznie musi podkreślać jakąś wartość bądź kojarzyć się z czymś lepszym. Bogusław Dunaj w publikacji pt. *Język polski. Współczesny słownik języka polskiego* (t. 1, Warszawa 2007, 1022) podaje kilka znaczeń terminu: 1. „niedawno zrobiony, wykonany, dopiero co powstały, założony”; 2. „taki, który zaczął

być gdzieś znany”; 3. „taki, który zastąpił poprzedniego; inny niż przedtem”; 4. „występujący kolejny raz, następujący po czymś; następny, kolejny”.

Dla Autora prezentowanej publikacji trafniejsze na określenie tego zjawiska stają się nazwy „alternatywne ruchy religijne” bądź „alternatywne formy religijności”, które konsekwentnie stosuje w pracy. Mają one dwie zalety: pozwalają uniknąć negatywnych odniesień związanych z terminem „sekta” i są dokładniejsze od wyrażenia „nowe ruchy religijne”. Wskazują, że podstawę tych ruchów stanowi wykorzystywanie idei występujących w myśli europejskiej, a niekiedy też pochodzących z kultury Indii i Dalekiego Wschodu do stworzenia wspólnoty religijnej jako alternatywy wobec chrześcijaństwa, kształtującego od ponad dwóch tysięcy lat religijno-duchowe oblicze Europy.

Badania alternatywnych ruchów religijnych Autor prowadzi na płaszczyźnie filozoficznej. Analizując kwestie doktrynalne i stosując pojęcia wypracowane w ramach realistycznej filozofii bytu, można lepiej zrozumieć fenomen alternatywnych ruchów religijnych, a także ukazać rolę tych grup w życiu współczesnych ludzi i tworzonych przez nich relacjach społeczno-kulturowych. Koncentruje się na doktrynach wspólnot, uznając je za podstawowy czynnik, który sprawił, że ruchy te stanowią przedmiot zainteresowania wielu osób, żyjących na przełomie XX i XXI w. Pokazuje także, iż jednym z ważniejszych powodów akceptacji i popularności omawianych ruchów jest posługiwanie się przez tego typu grupy ideami zaczerpniętymi – nie zawsze w sposób świadomy – z różnych nurtów filozoficznych.

Prezentowana książka to próba pierwszego całościowego ukazania zjawiska alternatywnej religijności przy pomocy filozofii. Ważne znaczenie ma tu określenie podjętej tematyki, aby można ją było dobrze przedstawić. Z tego względu Autor ogranicza się do cywilizacji zachodniej, gdzie dominującą religią jest chrześcijaństwo. Przedmiotem analiz są ruchy nawiązujące do Biblii, które uważają się za realną alternatywę wobec chrześcijaństwa.

Autor proponuje nowe ujęcie problematyki. Wymaga ono dokładniejszego wprowadzenia, dostarczającego nie tylko argumentów uzasadniających potrzebę i znaczenie podjętych badań, ale też ukazującego różnicowanie zjawiska, zwanego „alternatywną religijnością”, oraz jego historyczne przemiany.

Monografia pt. *Filozoficzne aspekty alternatywnej religijności* składa się z dwóch części. Pierwsza – posiadająca charakter wprowadzenia – porządkuje i systematyzuje wiedzę dotyczącą alternatywnych ruchów religijnych. Obejmuje trzy rozdziały. Rozdział pierwszy omawia najważniejsze zagadnienia, będące przedmiotem sporów przedstawicieli różnych dyscyplin

naukowych analizujących to zjawisko (stosowana terminologia; ocena wpływu prezentowanych wspólnot na osoby z nimi związane, ich rodziny, środowisko społeczne, w którym działają; wielość odmiennych sposobów podchodzenia do tego typu grup, zalety i ograniczenia metod, za pomocą których poszczególne nauki badają alternatywne ruchy religijne). W rozdziale tym znajdują się również argumenty, które uzasadniają potrzebę wykorzystania filozofii do analizy doktryn alternatywnych ruchów religijnych i najważniejsze cele, jakie dzięki takiemu podejściu można osiągnąć.

Rozdział drugi prezentuje najbardziej znane sekty oraz herezje w dawnej Europie. Podaje główne idee filozoficzne, stanowiące podstawę nauczania i działalności tych ruchów. Omawia największe sekty starożytności i średniowiecza wraz z ich doktrynami. Ukazuje także ewolucję alternatywnych wobec chrześcijaństwa form religijności, podkreślając, że stosowane pierwotnie na określenie tego zjawiska pojęcie „sekty” straciło na znaczeniu.

Rozdział trzeci przedstawia sposoby funkcjonowania alternatywnych ruchów religijnych w czasach nowożytnych i współczesnych. Wymienia też przyczyny ich obecnej popularności. Zawarta w nim charakterystyka tych ruchów pozwala wskazać podobieństwa i różnice między dawnymi sektami a istniejącymi dziś alternatywnymi formami religijności. Na tej podstawie można również dokonać precyzyjnej typologii alternatywnych ruchów religijnych.

Druga część książki dotyczy wzajemnego powiązania idei filozoficznych z doktrynami (nauczaniem) alternatywnych ruchów religijnych. Rozdział czwarty analizuje współczesne koncepcje filozoficzne, które przyczyniły się do ugruntowania obecnej pozycji tych grup w kulturze zachodniej i życiu dzisiejszych ludzi.

Punktem wyjścia dla podjętej refleksji jest przyjęta w realistycznej filozofii bytu definicja religii. Według niej religia to realna, osobowa, dynamiczna relacja człowieka do osobowego Absolutu (Boga), od którego człowiek zależy w swym istnieniu oraz działaniu i który stanowi – jako Dobro Najwyższe – ostateczny cel życia ludzkiego, nadający mu sens. Więż ta wyraża się w aktywności religijnej o charakterze działań osobowych (moralnych).

Podana definicja podkreśla, że religia oznacza osobową relację między niedoskonałym człowiekiem a doskonałym Bogiem. Chcąc ukazać wpływ idei filozoficznych na rozwój doktryn alternatywnych ruchów religijnych, należy przywrócić się koncepcji człowieka, Boga oraz łączącej ich relacji religijnej.

Rozdział ten prezentuje również dominujące dziś postawy teoriopoznawcze, prowadzące do subiektywizacji prawdy i zawężenia pojęcia

racjonalności. Wymienia przyczyny, które spowodowały odrodzenie mitu oraz myślenia utopijnego – czynników umożliwiających rozwój alternatywnych ruchów religijnych. Pokazuje także deformacje chrześcijańskiej koncepcji Boga, występujące w myśli współczesnej. Jednym z przejawów takich wypaczeń jest ateizm, kwestionujący realne istnienie Boga, uznający Go za przeszkodę na drodze do samorealizacji człowieka i zagrożenie dla wolności ludzkiej. Inne tendencje filozoficzne sprzyjające rozwojowi alternatywnych form religijności to: dążenie, by zastąpić Boga bliżej nieokreśloną kategorią *sacrum*; próby utożsamiania Boga ze światem, przejawiające się w formie panteizmu lub panenteizmu.

Mówiąc o dzisiejszych postawach wobec religii, Autor koncentruje się na przedstawieniu skutków irracjonalizmu filozoficznego. Zakłada on możliwość poznania Boga (Jego istnienia i natury) wyłącznie na drodze irracjonalnej (pozaintelektualnej). Postawa taka powoduje deformację religii, która wyraża się w próbach ograniczania jej do sfery emocji i przesądów, a także uznawania religii za sprawę prywatną człowieka. Przejawami tej postawy są: fideizm (ukazujący istnienie Boga jako przedmiot wiary, nie zaś wiedzy); pragmatyzm (ograniczający refleksję nad religią tylko do kwestii praktycznych, jak wpływ subiektywnego przekonania o istnieniu Boga na postępowanie człowieka).

Rozdział piąty zawiera rekonstrukcję i analizę doktryn trzech alternatywnych ruchów religijnych nawiązujących do Biblii: Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich (mormonów); Adwentystów Dnia Siódmego; Świadków Jehowy. Przyjęte zasady doktrynalne rzutują na sposób funkcjonowania tych grup. W oparciu o pisma prezentujące doktryny omawianych wspólnot można odtworzyć ich koncepcje świata, człowieka, Boga, zbawienia, a następnie porównać z wiedzą dostarczaną przez nauki szczegółowe i poznanie filozoficzne (zwłaszcza tego, co na temat człowieka i Boga oraz istniejących między nimi relacji mówią antropologia realistyczna oraz filozofia religii).

Rozdział szósty charakteryzuje alternatywne ruchy religijne nawiązujące do Biblii. Przedstawia trzy wspólne – decydujące o doktrynach tych grup – komponenty. Są nimi: dosłowne odczytywanie Biblii; powoływanie się w tworzeniu doktryn na nowe proroctwa; ekskluzywizm, prowadzący do krytycznej oceny innych wspólnot religijnych. Pokazuje, że większość różnic między tego typu ruchami a religią w jej rozumieniu klasycznym to skutek przyjęcia odmiennych koncepcji człowieka, Boga, zbawienia. Następnie omawia powyższe kwestie. Podsumowaniem rozdziału jest próba ukazania, w jakim stopniu analiza doktryn religijnych prowadzona przy

pomocy filozofii może stanowić użyteczne narzędzie do oceny prawdziwościowych aspiracji każdego z prezentowanych ruchów.

Na zakończenie rozważań dotyczących alternatywnych form religijności Autor wyjaśnia, dlaczego – mimo widocznych rozbieżności – obecnie często nie dostrzega się różnicy między religiami uniwersalistycznymi a alternatywnymi ruchami religijnymi. Jedną z głównych przyczyn takiego stanu rzeczy jest brak całościowego ujęcia fenomenu alternatywnej religijności. Skutecznych narzędzi umożliwiających badanie tej problematyki dostarcza filozofia.

Książka Roberta T. Ptaszka pt. *Filozoficzne aspekty alternatywnej religijności* to pierwsza na rynku polskim publikacja, która z filozoficznego punktu widzenia przedstawia złożone i wielopłaszczyznowe zjawisko, jakim są alternatywne ruchy religijne. W badaniu tych grup korzysta z terminologii wypracowanej w ramach filozofii realistycznej. Dla filozofa religii, zajmującego się doktrynami różnych wspólnot religijnych, istotne znaczenie ma rekonstrukcja i prezentacja (łącznie ze wskazaniem źródeł) ich poglądów odnośnie świata, człowieka, Boga, zbawienia. To właśnie idee filozoficzno-religijne, do których nawiązują te ruchy, stanowią podstawę ich funkcjonowania.

Filozoficzna analiza doktryn alternatywnych ruchów religijnych obejmuje dwie kategorie wspólnot: nawiązujące do Biblii oraz parareligijne, z których większość mieści się w ramach fenomenu kulturowego, zwanego *New Age*. Można ją uznać za jeden z aspektów badawczych szerszego zjawiska – pluralizmu religijnego.

Metodologia filozoficznej interpretacji alternatywnych ruchów religijnych zakłada: wskazanie źródeł, będących fundamentem twierdzeń konkretnych grup; rekonstrukcję podstawowych tez, zasad moralnych, form działalności; ustalenie – przy pomocy pojęć oraz kategorii wypracowanych na gruncie metafizyki, realistycznej antropologii filozoficznej, filozofii religii – obrazu człowieka i Boga, a także zachodzących między nimi relacji; ocenę prawdziwościowych aspiracji doktryn poszczególnych wspólnot.

Refleksja nad doktrynami religijnymi z perspektywy filozoficznej prowadzi w kierunku wstępnej weryfikacji ich racjonalności. Warto tu dodać, że religia jest racjonalna, jeżeli jej twierdzenia są sensowne oraz prawdziwe (wskazują na rzeczywistość transcendentną), nie wykluczają się i tworzą spójny system.

Spojrzenie na doktryny alternatywnych ruchów religijnych z punktu widzenia filozofii realistycznej ukazuje rozbieżności dotyczące obrazu świata, jaki występuje w twierdzeniach omawianych grup i nauczaniu Kościoła katolickiego. Należy również pamiętać o tym, że u podstaw każdej

wspólnoty religijnej znajdują się: jakaś metafizyka, kosmologia, filozofia Boga, antropologia.

Dzisiejszy wzrost zainteresowania alternatywnymi formami religijności to rezultat zmian, które dotyczą przyjmowanych przez ludzi sposobów widzenia świata. Światopoglądy kształtują rozmaite idee, przejęte – nie zawsze świadomie – z różnych nurtów filozofii współczesnej.

Jedną z najważniejszych przyczyn rozwoju alternatywnych ruchów religijnych w kulturze Zachodu jest odrzucenie całościowej, spójnej – pod wieloma względami także wyjątkowej – wizji rzeczywistości, ukształtowanej na fundamentach filozofii chrześcijańskiej. Wskutek zakwestionowania tych podstaw następuje dynamiczny rozwój grup religijnych, uważających się za realną alternatywę wobec chrześcijaństwa.

Współczesne idee filozoficzne mające szczególny wpływ na zanegowanie całościowego obrazu świata to: poglądy negujące jedność psychofizyczną i godność osobową człowieka; wizje Boga odrzucające możliwość jakiegokolwiek, racjonalnej wiedzy o Nim.

W doktrynach i działalności alternatywnych ruchów religijnych można zauważyć niechęć do rozważań rozumowych, co powoduje, że ich wiedza na temat Boga pochodzi głównie z nauk osób, które przez emocje, a nie argumenty racjonalne, osiągnęły status nauczycieli i przywódców duchowych.

Realistyczna filozofia bytu to narzędzie pomocne nie tylko przy rekonstrukcji doktryn alternatywnych ruchów religijnych nawiązujących do Biblii, ale także w ukazywaniu różnic między tymi wspólnotami a katolicyzmem. Charakterystyczne dla tego rodzaju grup są: jednostronne rozumienie człowieka – odrzucenie personalizmu chrześcijańskiego; koncepcja Boga posiadającego jakiś rodzaj ciała; dosłowne rozumienie millenaryzmu; próby dokładnego określenia czasu powtórnego przyjścia Chrystusa – podawanie zwiastunów paruzji; zbawienie jako powrót do pierwotnej, rajskiej szczęśliwości.

Alternatywne ruchy religijne odwołujące się do Biblii mają kilka cech, które – pozostając na gruncie rozważań filozoficznych – pozwalają odróżnić je od Kościoła katolickiego. Należy tu wymienić: niechęć do uczestnictwa w dialogu ekumenicznym; przyjmowanie objawień bądź pism uzupełniających Biblię lub interpretujących ją na podstawie pewnej tylko części; przekonanie o braku ciągłości w chrześcijaństwie i głoszenie „powrotu do korzeni”; orientacja eschatologiczna – bliski koniec świata.

Omawiana monografia stanowi efekt pierwszych całościowych badań nad alternatywnymi ruchami religijnymi z perspektywy filozoficznej. Pokazuje, że narzędzia, których dostarcza realistyczna filozofia bytu, umożliwiają lepsze poznanie tematyki alternatywnych form religijności.

Szczególnie ważna jest tu analiza doktryn ruchów nawiązujących do Biblii. Terminologia – wypracowana na gruncie metafizyki, antropologii filozoficznej, filozofii Boga i religii – pozwala odkryć, jaki obraz człowieka, Boga, świata mają tego rodzaju wspólnoty. Przy jej pomocy można wskazać nie tylko cechy charakterystyczne tych grup, ale też dokonać wstępnej oceny ich prawdziwościowych aspiracji.

Zawarta w książce refleksja nad doktrynami wspólnot odwołujących się do Biblii prowadzi do wniosku, że nie należy umieszczać na jednej płaszczyźnie alternatywnych ruchów religijnych i Kościoła katolickiego. Jest to ważne stwierdzenie, ponieważ wielu badaczy tej problematyki – mówiąc o celach deklarowanych tych grup, zmierzających do ukazywania ludziom dróg rozwoju duchowego – nie bierze pod uwagę faktu, iż poszczególne ruchy mają inny obraz rzeczywistości niż katolicyzm, dla którego chcą być alternatywą.

Badania nad doktrynami alternatywnych ruchów religijnych z punktu widzenia filozofii pozwalają nie tylko uchwycić różnice między nimi a katolicyzmem, lecz także wskazać ich źródła i przyczyny. Wiedza ta jest ważna, gdyż obecny rozwój różnych form alternatywnej religijności ukazuje, że we współczesnych społeczeństwach kultury Zachodu nadal istnieje potrzeba szukania dróg doskonalenia duchowego, zapewniających zbawienie.

Doktryny alternatywnych ruchów religijnych nawiązujących do Biblii zawierają liczne sprzeczności. Prawdziwościowe aspiracje tego rodzaju wspólnot również posiadają niepewne podstawy. Tworzenie doktryn w oparciu o dosłownie rozumiany tekst Biblii nie wystarcza, ponieważ często staje się on źródłem twierdzeń, mających niewiele wspólnego z obrazem Boga, świata i człowieka, jaki proponuje realistyczna filozofia bytu, który jest zasadniczo bliski koncepcji zawartej w Biblii, o ile uwzględni jej rzetelną ekspertyzę.

Badania nad doktrynami alternatywnych ruchów religijnych pokazują, że różnice między tego typu grupami a katolicyzmem wynikają z odmiennego podejścia do człowieka i Boga, a także łączących ich relacji. Prawdziwa zatem okazuje się teza Zofii Zdybickiej, według której filozofia – dostarczając prawdy o człowieku i Bogu oraz istniejących między nimi relacjach – może pomóc w ocenie występujących czy pojawiających się religii.

Na zakończenie rozważań związanych z publikacją pt. *Filozoficzne aspekty alternatywnej religijności* trzeba powiedzieć kilka słów odnośnie bibliografii. Zawiera ona materiały źródłowe (mormoni, Świadkowie Jehowy, Adwentyści), bibliografie polskojęzyczne poświęcone alternatywnym ruchom religijnym, dokumenty (wypowiedzi Kościołów, inne oficjalne

deklaracje), wybrane opracowania obcojęzyczne, najważniejsze prace na temat ruchów religijnych w języku polskim, pozostałe wykorzystane teksty. W wykazie polskich bibliografii, stanowiących źródło informacji naukowej o alternatywnych ruchach religijnych, zabrakło dwóch istotnych pozycji: Kamiński I., „Polska bibliografia na temat sekt i Nowych Ruchów Religijnych od 1800 do 2005 r.”, w: Mather G.A., Nichols L.A., *Słownik sekt, nowych ruchów religijnych i okultyzmu*, Warszawa 2006, 629–784; Szuppe P., *Polskojęzyczna bibliografia dotycząca sekt i nowych ruchów religijnych (2005–2016)*, Lublin 2017. Wśród ważnych prac poświęconych tematyce ruchów religijnych, dostępnych w języku polskim, należy – oprócz podanych w monografii – również wymienić: Chrzczonowicz P., *Sekty destrukcyjne. Wybrane zagadnienia prawne, kryminologiczne i społeczne*, Toruń 2013; Doktor T., „Klasyfikacje i typologie organizacji religijnych”, w: Stachowski Z. (red.), *Sekty czy nowe ruchy religijne. Wybrane zagadnienia*, Tycyzyn 2005, 69–101; Gajewski M. (red.), *Grupy kultowe. Uwarunkowania społeczne*, Kraków 2012; Gajewski M., *Sekty i nowe ruchy religijne*, Kraków 2009; Guzik-Makaruk E.M., *Sekty religijne w Polsce*, Warszawa 2004; Kunczewicz D., „Sekty – panorama definicji”, *Społeczeństwo i Rodzina* 3 (2006) nr 2, 111–119; Libiszowska-Żółtkowska M., *Kościół i związki wyznaniowe w Polsce. Mały słownik*, Warszawa 2001; Libiszowska-Żółtkowska M., „Wokół definicji i kategoryzacji nowych ruchów religijnych”, *Kultura i Społeczeństwo* 51 (2007) nr 2, 199–217; Libiszowska-Żółtkowska M., „Uczestnicy nowych ruchów religijnych – z badawczych doświadczeń socjologa”, w: Mariański J., Zaręba S.H. (red.), *Metodologiczne problemy badań nad religijnością*, Ząbki 2002, 81–99; Migus Z., „Rozwój człowieka w świetle doktryn nowych ruchów religijnych”, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie. Prace Psychologiczne* (1998) nr 2, 101–110; Migus Z., „Wizja człowieka w doktrynach nowych ruchów religijnych”, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Folia Philosophica* (1999) nr 17, 157–167; Murziński P., „Kościół w Polsce wobec sekt i nowych ruchów religijnych”, *Rocznik Teologii Katolickiej* (2010) nr 9, 154–169; Nowak W., Ropiak S. (red.), *Sekty jako wyzwanie społeczne i religijne*, Olsztyn 2005; Pasek Z., „Nowe ruchy religijne a sekty. Terminologiczne rozważania religioznawcy”, w: Mazur M., Pasek Z. i in., *Nowy ruch religijny czy sekta?*, Warszawa 2004, 9–19; Pawłowicz Z., *Leksykon Kościołów, ruchów religijnych i sekt w Polsce*, Częstochowa 2008; Starmach P., *Kościół pontyfikatu Jana Pawła II wobec zjawiska sekt i nowych ruchów religijnych jako problemu duszpasterskiego*, Kraków 2014; Wilson B.R., „Typologia sekt. Ujęcie dynamiczne i porównawcze”, w: Borowik I. (red.), *Socjologia religii. Antologia tekstów*, wyd. 3, Kraków 2012, 261–276.

Powyższe uwagi nie obniżają wartości omawianej pracy, posiadającej niekwestionowany wymiar naukowy i poznawczy. Stanowią one jedynie zachętę do podejmowania kolejnych zagadnień związanych z alternatywnymi formami religijności oraz wykaz literatury, który w tego typu badaniach warto wykorzystać.

Recenzowana książka stanowi dobrze udokumentowaną wiedzę filozoficzną na temat alternatywnych ruchów religijnych. Podejmuje trudne zagadnienie analizy filozoficznej doktryn wybranych grup religijnych (mormoni, Adwentyści Dnia Siódmego, Świadkowie Jehowy), nawiązujących do Biblii i będących alternatywą wobec chrześcijaństwa. Można ją polecić wszystkim środowiskom naukowym, które zajmują się badaniem różnych aspektów alternatywnej religijności.

Paweł Szuppe